

TARJIMA JARAYONIDA MADANIY FARQLARNI AKS ETTIRISH MUAMMOLARI

Ro'ziboyeva Zarina Umidjon

qizi

Alisher Navo'i

nomidagi Toshkent davlat

o'zbek tili va adabiyoti

universitetining

tarjima nazariyasi va amaliyoti

fakulteti 4-bosqich talabasi.

roziboyevazarina4@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada tarjima jarayonida madaniy farqlarni aks ettirish muammolari tahlil qilinadi. Tadqiqotda tarjima jarayonida yuzaga keladigan leksik, frazeologik va madaniy adabiyotidan konnotatsiya farqlari asosiy muammo sifatida o'rganilgan. Shuningdek, aslyat matnida uchraydigan milliy unsurlarni boshqa tilda to'g'ri ifodalash uchun qo'llaniladigan domestikatsiya, foreignizatsiya va tushuntirish usullari tahlil qilinadi. Tarjimonning madaniy bilim darajasi va mas'uliyati tarjima sifatiga bevosita ta'sir ko'rsatishi ilmiy jihatdan asoslab beriladi. Shuningdek, o'zbek olingan amaliy misollar orqali madaniy farqlarni tarjimada aks ettirishdagi qiyinchiliklar ko'rsatib o'tiladi.

Kalit so'zlar : tarjima , madaniy farqlar , tarjimon , lingvist , mentalitet , kontekst , qadriyat , leksik farqlar , frazeologik farqlar , madaniy konnotatsiya .

Tarjima — bu nafaqat tilni bir tildan boshqasiga o'tkazish jarayoni, balki madaniyat, dunyoqarash va milliy qadriyatlarni o'zaro bog'lovchi ko'prikdir. Har bir tilda xalqning tarixi, urf-odati, mentaliteti, qadriyati mujassam bo'lgani uchun tarjimon nafaqat tilni, balki madaniyatni ham chuqur tushunishi zarur. Tarjima jarayonida

madaniy farqlarni to'g'ri aks ettirish tarjimaning sifatiga bevosita ta'sir qiladi. Bu mavzuning dolzarbligi shundaki, bugungi globallashuv davrida madaniyatlararo muloqot kengaymoqda, lekin tarjimada milliy ruhni saqlab qolish masalasi yanada murakkablashmoqda. Tarjima jarayoni faqat til birliklarini emas, balki ma'naviy, tarixiy va madaniy kontekstni ham o'z ichiga oladi. Har bir so'z, ibora yoki atama ortida ma'lum madaniy ma'no yotadi. Masalan, o'zbek tilidagi "non topish" iborasi nafaqat ish qilishni, balki oilani boqish, mas'uliyatni ifodalaydi. Ingliz tilida buni "to earn a living" deb tarjima qilish mumkin, ammo bu iboraning madaniy chuqurligi to'liq aks etmaydi.

Tarjima jarayonida quyidagi madaniy farqlar eng ko'p muammo tug'diradi:

- Leksik farqlar: Ayrim so'zlar boshqa tilda mavjud bo'lmasligi mumkin (masalan, "mahalla", "dugona", "tandir").
- Frazeologik farqlar: Idiomalar har bir tilda o'ziga xos (masalan, "ko'ngli tog'dek" – "he is very kind-hearted").

Milliy qadriyatlar, diniy yoki tarixiy tushunchalar boshqa tilda mos ekvivalentga ega bo'lmasligi mumkin.

Madaniy farqlarni to'g'ri aks ettirish uchun tarjimonlar bir nechta strategiyalardan foydalanadilar:

Tarjimon madaniyatlararo vositachi hisoblanadi. Uning maqsadi faqat so'zlarni tarjima qilish emas, balki asar ruhini, muallif fikrini va madaniy mazmunni o'zgartirmasdan yetkazishdir. Shu sababli tarjimonning til bilimi bilan bir qatorda madaniy saviyasi ham yuqori bo'lishi zarur.

Masalan, Abdulla Qodiriyning "O'tkan kunlar" asarini ingliz tiliga tarjima qilishda ko'plab madaniy muammolar kuzatiladi. Asarda o'zbek xalqining urf-odatlar, diniy tushunchalari, milliy kiyim va ovqat nomlari ko'p uchraydi. Tarjimon bu elementlarni to'g'ridan-to'g'ri tarjima qilmasdan, tushuntirish yoki kontekst orqali yetkazadi. Bu esa madaniy moslashtirishning eng muhim bosqichidir. Masalan, "oyim" so'zi "respected lady" tarzida, "dugona" esa "close female friend" sifatida beriladi.

Cho'lponning "Kecha va kunduz" asarida "choyxonada suhbatlashish" holati "talking in a traditional teahouse" shaklida beriladi. Bu orqali o'quvchi o'zbek madaniyatining o'ziga xosligini his qiladi.

Tarjima jarayonida madaniy farqlarni to'g'ri aks ettirish tarjimonning eng katta mahoratini talab qiladi. Til va madaniyat bir-biridan ajralmas hodisa bo'lgani sababli, tarjimon nafaqat lingvist, balki madaniyatshunos bo'lishi kerak. Madaniy farqlarni hisobga olgan holda bajarilgan tarjima asarning asl ruhini saqlaydi, o'quvchiga begona madaniyatni to'g'ri tushunish imkonini beradi. Shu bois tarjima nazariyasi va amaliyotida madaniy aspektlarni chuqur o'rganish bugungi kunda ham dolzarb ilmiy masala bo'lib qolmoqda. Madaniy unsurlar tarjimasi tarjimon oldida murakkab masalalarni yuzaga keltiradi. Har bir xalqning milliy urf-odatlar, qadriyatlar, an'analari, kiyim-kechaklari va taomlari o'ziga xos bo'lib, ularni boshqa madaniyat vakiliga tushunarli tarzda yetkazish katta mahorat talab qiladi. O'zbek tilidagi "Ko'ngli tog'dek" iborasi "He is very kind-hearted" shaklida beriladi, chunki "tog'dek" so'zini so'zma-so'z "like a mountain" desak, ma'no yo'qoladi. Bu misollar madaniy ekvivalent topish zaruriyatini ko'rsatadi. Tarjimon har doim asl matnning hissiy yukini saqlashga harakat qilishi kerak.

Madaniy konnotatsiya — bu so'zning yashirin, madaniy yoki tarixiy ma'nosidir. Masalan, "ramazon", "navro'z", "beshik to'yi", "sumalak" kabi so'zlar o'zbek xalqi madaniyatining muhim qismini ifodalaydi.

Masalan: "Navro'z bayrami" inglizchada "Navruz holiday — the Persian New Year celebrated in Central Asia" deb izoh bilan beriladi. "Beshik to'yi" esa "Cradle ceremony for a newborn" deb tarjima qilinadi. Bu misollar shuni ko'rsatadiki, tarjimada madaniy so'zlar izohli tarjima orqali o'quvchiga tushunarli qilinadi. Badiiy tarjimada madaniy muvozanatni saqlash eng muhim masalalardan biridir. Tarjimon bir tomondan asarning milliy ruhini saqlashi, ikkinchi tomondan o'quvchiga tushunarli tilda yetkazishi kerak.

Xulosa

Tarjima jarayonida madaniy farqlarni aks ettirish masalasi tarjimashunoslikning eng murakkab va dolzarb muammolaridan biri hisoblanadi. Til va madaniyat o‘zaro chambarchas bog‘liq bo‘lib, har bir til ma’lum bir xalqning tarixiy tajribasi, ijtimoiy qadriyatlari, mentaliteti va dunyoqarashini o‘zida mujassam etadi. Shu sababli tarjima faqatgina leksik va grammatik birliklarni bir tildan ikkinchi tilga o‘girish bilan cheklanmay, balki madaniy ma’nolarni ham adekvat tarzda yetkazishni talab etadi. Maqolada tahlil qilinganidek, realiyalar, frazeologizmlar, milliy urf-odatlar, diniy tushunchalar va ijtimoiy muhitga xos birliklar tarjimada eng ko‘p qiyinchilik tug‘diradigan omillar sirasiga kiradi. Bunday birliklarni noto‘g‘ri yoki yuzaki tarjima qilish matnning mazmuniy chuqurligini yo‘qotishiga, hatto noto‘g‘ri talqinlarga olib kelishi mumkin. Shu bois tarjimon nafaqat ikki tilni, balki ikki madaniyatni ham chuqur bilishi lozim. Xulosa qilib aytganda, madaniy farqlarni hisobga olgan holda amalga oshirilgan tarjima muloqot samaradorligini oshiradi va xalqlar o‘rtasidagi o‘zaro tushunishni mustahkamlaydi. Tarjimonning madaniy kompetensiyasi, kontekstni to‘g‘ri tahlil qila olish qobiliyati hamda mos tarjima strategiyalarini tanlashi sifatli va mazmunan boy tarjimani ta’minlaydi. Shunday ekan, tarjima jarayonida madaniy omillarni inobatga olish ilmiy va amaliy jihatdan muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Nida E. A. Tarjima faniga kirish. — Toshkent: Fan nashriyoti, 2012. — 180 b.
2. Venuti L. Tarjimonning ko‘rinmasligi: Tarjima tarixi. — Toshkent: Yangi asr avlodi, 2019. — 220 b.
3. Bassnett S. Tarjima tadqiqotlari. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2020. — 210 b.
4. Karimov I. Tarjima san’ati asoslari. — Toshkent: O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2018. — 180 b.
5. Sayfullayeva D. Til va madaniyat aloqadorligi. — Toshkent: Fan nashriyoti, 2020. — 156 b.

6. Qodiriy A. O'tkan kunlar. — Toshkent: G'. G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti, 2019. — 384 b.